

KÖZÖSSÉGI RÁDIÓZÁS: NEMZETKÖZI ELVEK ÉS HELYI GYAKORLATOK A TILOS RÁDIÓ ÉS AZ EPER RÁDIÓ MŰKÖDÉSÉBEN

Velics Gabriella – Urszula Doliwa

velics.gabriella@ppk.elte.hu –urszula.doliwa@uwm.edu.pl

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2025.3.131

Absztrakt

A közösségi rádiók nonprofit alapon működnek, elsősorban önkéntesek által üzemeltetett médiaplatformok, a tömegkommunikáció legemberibb arcát mutatják. Az interjúkon alapuló kutatás az EPER és a Tilos Rádió vizsgálatán keresztül világít rá a mainstream alternatívájaként szolgáló közösségi rádiók kihívásaira. Az interjúk felépítése során a szerzők Vinod Pavarala (UNESCO Chair on Community Media) és indiai munkatársai által kidolgozott *A közösségi rádiók folyamatos fejlesztésének eszköztára* című kérdőívet adaptálták magyar viszonyokra. A vizsgálat igazolta, hogy mind az EPER, mind a Tilos Rádió független csatornák, ahol a producerek és műsorkészítők többsége önkéntes alapon dolgozik. A Tilos Rádió különösen közeli kapcsolatban áll a hallgatósággal: ösztönzi a műsorkészítésben való részvételt; lehetőséget ad a közösség tagjainak, hogy önkéntes munkán keresztül becsatlakozzanak a rádió működtetésének folyamatába, az adománygyűjtő események pedig a tágabb közönséget is sikeresen ösztönzik anyagi támogatásra.

Kulcsszavak

közösségi rádió, önkéntesség, Tilos Rádió, EPER Rádió

COMMUNITY RADIO: EXAMINING INTERNATIONAL PRINCIPLES AND LOCAL PRACTICES IN THE OPERATIONS OF TILOS RADIO AND EPER RADIO

Gabriella Velics – Urszula Doliwa

Abstract

Community radio stations are non-profit media platforms run by volunteers and represent the most human characteristic of mass communication. The research based on interviews with EPER and Tilos Radio representatives highlighted the challenges of community radio as an alternative to mainstream radio. In structuring the interviews, the authors adapted the "Community Radio Continuous Improvement Toolkit" questionnaire by Vinod Pavarala (UNESCO Chair on Community Media) and his Indian colleagues to Hungarian conditions. The study confirmed that both EPER and Tilos Radio are independent channels, where most producers and programme makers work voluntarily. Tilos Rádió is particularly close to its listeners: it encourages participation in the production of programmes; it allows community members to get involved in the running of the station through volunteering; and its fundraising events are successful in encouraging financial support from the wider public.

Keywords

community radio, volunteer, Tilos Radio, EPER Radio

KÖZÖSSÉGI RÁDIÓZÁS: NEMZETKÖZI ELVEK ÉS HELYI GYAKORLATOK VIZSGÁLAT A TILOS RÁDIÓ ÉS AZ EPER RÁDIÓ MŰKÖDÉSÉBEN

Velics Gabriella – Urszula Doliwa

velics.gabriella@ppk.elte.hu - urszula.doliwa@uwm.edu.pl

Bevezetés

Az ELTE PPK Alternatívák a Közösségek, Média és Oktatás Területén Kutatócsoport magyar és lengyel tagjai által 2022 októberében végzett kutatás előterében az állt, hogy a magyar médiarendszerben neheztelt körülmények között még fennmaradt közösségi rádiók működését vizsgáljuk. A választás két budapesti állomásra esett - a Tilos Rádió kiemelkedő nemzetközi ismertsége, valamint az ELTE-n működő EPER az egyetemi rádió státusza miatt vált érdekessé. A kutatáshoz Vinod Pavarala (UNESCO Chair on Community Media) és indiai munkatársai által kidolgozott „*A közösségi rádiók folyamatos fejlesztésének eszköztára*” című kérdőívet adaptáltuk magyar viszonyokra (Pavarala et al. 2014). Mindkét vizsgálati helyszínen részletes interjú készült a rádiók vezetőjével, különös figyelemmel arra, hogy a csatornák mennyiben felelnek meg a közösségi rádiózás nemzetközi elveinek, mint pl. nonprofit jelleg, közösségi részvétel a programkészítésben és az irányításban is, önkéntesek bevonása, függetlenség politikai és gazdasági szereplőktől. Az interjúk elemzése és a tanulmány¹ elkészítése 2023-ban fejeződött be.

A közösségi rádiózás alapértékei és hazai gyakorlata

A közösségi rádió, mint közösségi média nem csupán a plurális médiarendszer alapvető része, hanem tevékenységével hozzájárul a társadalmi helyzet kiegyensúlyozásához². Elősegíti a toleranciát és a párbeszédet az emberek között, sikeresen emeli a perifériás szereplőket központi pozícióba, nemcsak azáltal, hogy a rádión keresztül megjeleníti az ő nézőpontjukat, hanem azzal is, hogy aktív tevékenységük révén a helyi közösségben erőteljesebb szereplőkké válnak (Velics 2008, Hargitai 2011, Doliwa – Purkarthofer 2021).

¹ Jelen tanulmány a szerzők Lengyelországban megjelent tanulmányának továbbfejlesztett változata: Doliwa, U. – Velics, G. (2023). Community Radio in Hungary and Its Place in the Society, Politics, and Education. *POLISH POLITICAL SCIENCE YEARBOOK*, 52(4), 59–77. <http://doi.org/10.15804/ppsy202392>

² Magyar viszonyok között az értelmezést nehezíti, hogy a közösségi média megnevezést a social media felületekre értik, és nem a community media fogalomra használják. A tanulmányban mi a közösségi média kifejezést a community media kifejezéssel azonosítjuk.

A közösségi rádiós kezdeményezések száma és a közönség részvétele szempontjából Ausztrália, Kanada, India és számos afrikai ország nevezhető meg, ahol a szektor az utóbbi évtizedben a legerősebb, ahol a legeredményesebben fejlődik. A közösségi rádió Nyugat-Európában is elterjedt és jól fejlett például Franciaországban, Ausztriában, Hollandiában, Írországon, Nagy-Britanniában és a skandináv országokban. A szektor Közép- és Kelet-Európa országiban jelentősen lassabban fejlődött, Magyarországon a rendszerváltás utáni európai szinten is kimagasló fejlődés megakadt (Doliwa – Rankovic 2014). Manapság a közösségi rádiózás Ázsia és Afrika országaiban mutat felívelést.

A közösségi rádió fogalmát a világ számos szerzője tanulmányozta (Fraser – Estrada 2001, Pavarala – Malik 2007, Day 2008, Gordon 2012, Doliwa 2016, Velics 2021) a fogalom értelmezését azonban nehezíti, hogy azt a szerzők másképp definiálják, részleteiben némileg eltérnek egymástól. Ugyanígy eltér az egyes országok gyakorlata is a közösségi rádiózás terén. A közösségi rádióknak tehát számos meghatározása létezik, de a legtöbbjük az alábbi három elemet kritériumként alkalmazza: (1) függetlenség: politikai és gazdasági téren, valamint nonprofit alapon működik, (2) kormányzás: elsősorban önkéntesek által működtetett, (3) szolgálat: a közösség szolgálatában áll (Gordon 2006).

A fogalomértelmezési vitában érdemes megemlíteni a közösségi rádiózás gyakorlati oldaláról két intézményt, mely az érdekérvényesítés terén politikai szereplőként, míg a rádiós közösség tagjait összefogva és erősítve közösségfejlesztő funkcióval is bír: e két szervezet a World Association of Community Radio (AMARC³), és a Community Media Forum Europe (CMFE⁴). Mindkét szervezet a közösségi rádiót mint intézményt, és a közösségi rádiózást mint mozgalmat és közösséget képviseli. Mindkét szervezet célja a kezdetektől az volt, hogy támogassa és hozzájáruljon a közösségi és részvételi rádiózás fejlődéséhez, valamint a szolidaritás és a nemzetközi együttműködés elveihez, hogy elősegítsék a közösségi rádióállomások közötti együttműködést és tapasztalatcserét annak érdekében, hogy megerősítsék a helyi közösségek alapvető hangjaként betöltött szerepüket. Mindkét szereplő a közösségi műsorszolgáltatásra vonatkozóan fogalmaz meg elvárásokat és követendő elveket, ezeket próbálja nem csak a gyakorlatban hanem a nemzetközi és európai szakpolitikai szinten érvényesíteni. Az AMARC 2008-as definíciója alapján az UNESCO által is elfogadott dokumentum hangsúlyosabban jeleníti meg azt, hogy nem elég, ha a közösségi rádió úgymond a közösség szolgálatát vállalja, hanem elvárás, hogy az közösségek által működtetett legyen:

- ◆ nonprofit társadalmi szervezet tulajdonában áll;
- ◆ a közösség részt vesz a tulajdonlásban, valamint rádió minden folyamatában úgymint műsorkészítés, a vezetés, a működtetés, finanszírozás, felülvizsgálat és értékelés;
- ◆ független a politikai pártoktól és cégektől (UNESCO 2017).

Szerzőként mi is ezt a definíciót tartjuk szem előtt tanulmányunkban.

A tanulmányban egy olyan kutatás kerül bemutatásra, melyben a magyar közösségi rádió hasonlóságait és különbségeit azonosítjuk, összehasonlítva a közösségi rádió globális

³ Az AMARC International a közösségi rádiózás mozgalmát szolgáló nemzetközi nem kormányzati szervezet, amelynek közel 4000 tagja és munkatársa van 150 országban. Az AMARC International története az 1980-as évekre nyúlik vissza, amikor a közösségi rádiós mozgalom a világ különböző részein növekedésnek indult. A szervezetet 1983-ban a kanadai Vancouverben tartott nemzetközi közösségi rádiókat összehívó konferencián alakult meg.

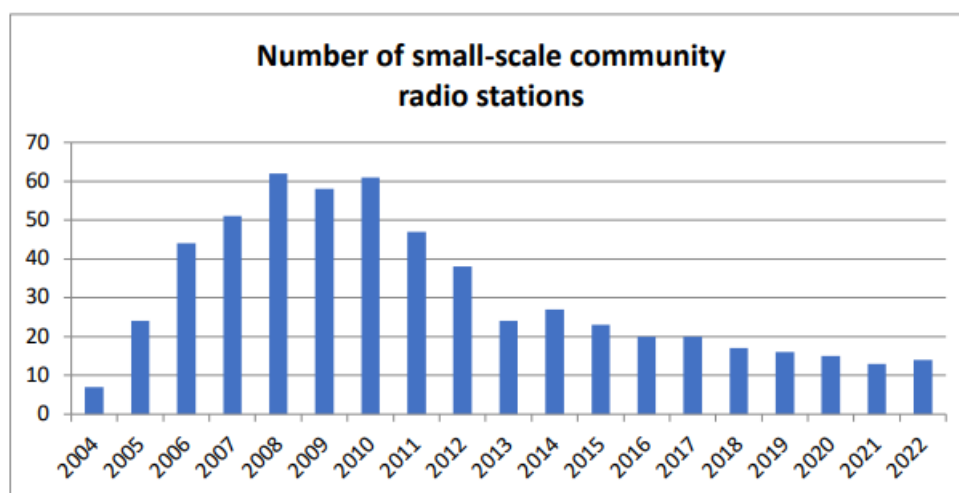
⁴ A Community Media Forum Europe (CMFE) az európai uniós politikai szinten érvényesíti a közösségi rádiózás érdekeit. A Brüsszelben bejegyzett nemzetközi nonprofit szervezet 2004. novemberében alakult Halle-ban, alapítása óta a média harmadik szektorának (közösségi médiumok) érdekében fejti ki tevékenységét az európai vitákban és döntéshozatali folyamatokban. 25 európai országból több mint 100 tagja van, köztük nemzeti közösségi média szervezetek és egyének is.

alapelveivel. A fő kutatási kérdések: Milyen mértékben követi a két vizsgált magyar közösségi rádió, a Tilos Rádió és az EPER Rádió, a közösségi média alapelveit a műsorkészítésben, a hallgatókkal és az együttműködőkkel való kapcsolatokban, a vezetésben és a finanszírozásban? Hogyan emeli be a társadalmi perifériás csoportokat a rádió közösségébe, milyen módon ösztönzi az önkéntes részvételt a rádióval kapcsolatos minden területen?

A hazai gyakorlatot azért érdekes tanulmányozni, mert hazánkban a közösségi rádiós szektor rendkívül korán fejlődésnek indult, már 1996-ban jogilag rendezett helyzettel bírt, Magyarország a közösségi rádiók száma alapján egykor az európai közösségi rádiózás terén vezetőnek számított. Azóta azonban a legtöbb a fenti definíció alapján közösség-orientált állomás megszűnt (Velics 2012). A töréspontot a 2011 elejétől életbe lépő új médiatörvény jelentette, a törvény IV. fejezetének 66. paragrafusa (Magyar Országgyűlés 2010) számos lényeges elemet nélkülöz, amelyek a közösségi médiaszolgáltatás nemzetközi megkülönböztető jellemzői. A megváltozott szabályozás sokkal nehezebbé tette a működésüket, és a közösségi rádiók száma hirtelen 44-re csökkent. A változás jól látható az 1. ábrán. Ez lehetőséget adott új vallási rádióállomások indítására ugyanazon a frekvencián, gyakran jól megalapozott, hosszú múltra visszatekintő közösségi műsorszolgáltatókat váltva fel.

1. ábra

Üzemelő kisközösségi rádióállomások száma 2004-2021.



Forrás: <http://ehmmsa.nmhh.hu/musorszoraz/4-46/001/#4-46> (kiegészítéssel).

Az utóbbi években a közösségi műsorszolgáltatás számos hazai és nemzetközi képviselője aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy Magyarországon elveszhetnek a közösségi rádiózás alapelvei. A jelenlegi adatok szerint az új törvény és a megváltozott médiapolitika valóban sok valódi közösségre orientált rádióállomás eltűnéséhez vezetett Magyarországon, és ezt nem ellensúlyozza a helyi kereskedelmi és egyházi alapú közösségi rádiózás. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság adatbázisában 14 kisközösségi rádió található (Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – NMHH 2024a). Ezenkívül 35 közösségi rádió van helyi szinten (Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – NMHH 2024b) és 29 közösségi rádió regionális szinten (Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – NMHH 2024c), amelyek elsősorban vallási orientációval bírnak (katolikus, evangélikus, Mária Rádió), vagy helyi kereskedelmi műsorszolgáltatók. Ezek a számok sokszínű közösségi médiateret sugallnak, azonban megtévesztő, hogy az NMHH külön-külön tünteti fel az egyes médiaszolgáltatási jogosultságokat (frekvenciákat, rádióállomásokat), míg valójában ezek a közösségi rádiók jellemzően nagy hálózatok részei, ugyanazt a tartalmat sugározzák több településen is.

Módszerek

A közösségi rádiók magyarországi helyzetére vonatkozó 2022-ben lefolytatott kutatás a témában releváns szakirodalmi kutatáson, adatbázisok és szervezeti honlapok áttekintésén túl jelentősen épít a korábban a témában feltárt hazai és lengyel eredményekre. 2022 októberében két közösségi rádióállomás vezetőjével készült interjú Magyarországon: Jamriskó Tamással, az EPER FM97.0 budapesti egyetemi rádió főszerkesztőjével és az ELTE Média és Kommunikáció Tanszékének munkatársával, valamint Csabai Gáborral, a Tilos Rádió ügyvezető igazgatójával, aki 16 éven át töltötte be ezt a pozíciót. Ők tudnak hitelesen beszámolni e két nagy múltra visszatekintő közösségi rádióállomás működéséről.

Közvetlenül az interjút turbulens események előzték meg. A Médiatanács a Tilos Rádió frekvenciaengedélyét az elmúlt 7 éves működése során elkövetett két, korábban már szankcionált azonos jogsértésre való hivatkozással nem hosszabbította meg, így 2022. szeptember 3-án a rádió 31. születésnapja alkalmából rendezett eseményen éjfélkor az adót lekapcsolták, az adások hasonlóan a Civil Rádióhoz és a Klubrádióhoz az interneten folytatódtak. Csabai Gábor a rendezvényen a Médiatanács döntése elleni tiltakozásként lemondott pozíciójáról. A Tilos Rádió végül szeptember 22-én mégis visszakapta a frekvenciát, az új pályázatukat nyertesnek minősítették. Ezek a történések sajátos aktualitást adnak a kutatásnak.

Az interjú vezérfonalát a „The Community Radio Continuous Improvement Toolkit” adta, amelyet Vinod Pavarala (UNESCO Chair on Community Media) és indiai munkatársai fejlesztettek ki (Pavarala et al. 2014). Az eszköztár elsősorban a közösségi rádiók önértékelésére valamint peer review rendszerű ellenőrzésre szolgál, alkalmas arra, hogy ellenőrizni lehessen mennyire követik az egyes állomások a közösségi rádió alapelveit. Az eredeti eszköztár 9 területen 74 kérdésben ad lehetőséget a rádiót működtetőknek, hogy felmérjék előrehaladásukat, azonosítsák azokat a pontokat ahol lemaradásuk van és további erőfeszítések, módosítások szükségesek. Minden pont hosszabb elemzésre, beszélgetésre, tervezésre ad lehetőséget, az eszköztár valójában a szervezet fejlődését elősegítő és nem tudományos céllal készült.

Jelen kutatás célja, hogy összehasonlítsuk a magyar közösségi rádiózás gyakorlata és a közösségi rádió globális alapelvei közötti hasonlóságokat és különbségeket, ezért az elemzett paramétereket módosítottuk vagy kiegészítettük a Vinod Pavarala és csapata által készített eszközhöz képest. Kihagytuk az adások minőségi elvárásaira vonatkozó, illetve a hálózatosodás, tartalom megosztás témaköröket, míg más témaköröket érintettünk, de nem teljességében használtunk: hallgatói visszajelzések, technológiai fejlesztések. Az idővel való gazdálkodás miatt is szükséges volt a kérdéskörök módosítása, a több órát igénybe vevő teljes lekérdezés helyett készült a 34 kérdésből álló rövidebb változat. A félig strukturált interjúk mindkét állomáson 2022. október 7-én, egy-egy 60 perces beszélgetés keretében, személyesen zajlottak a rádiók telephelyén angolul és magyarul. Az interjúk hét fő terület köré szerveződtek: alapvető információk, az állomás víziója/missziója, műsorok, hallgatók és együttműködők közössége, menedzsment és pénzügyek. Az interjúkból nyert információkat összevetettük, elemeztük. Tanulmányunk terjedelmi okok miatt a pénzügyek és menedzsment területek kivételével közli az eredményeket.

Eredmények

A rádióállomások alapvető jellemzői

A Tilos Rádió 1991. augusztus 21-én kalózárádióként kezdte meg működését. Az állomás egyik célja az volt, hogy tudatosítsa a közvéleményben: a médiaszabályozásban nincs jogi keret a független és közösségi műsorszolgáltatók számára, nem kaphatnak frekvenciaengedélyt, a Tilos

Rádió működését folyamatos rendőri beavatkozás zavarta. A rádió abban az évben azonnal megkapta a Nyilvánosság Klub Civil Kurázi Díját, mert polgári engedetlenségével ráirányította a figyelmet egy alkotmánysejtő állapotra (Doliwa – Purkarthofer – Gosztönyi 2023). A 90-es évek elején megjelenő kalózádiók (Szubjektív Rádió – Pécs, Zöm Rádió – Kaposvár) a kisközösségi rádiózás előfutárai voltak, működésük alapját az akkor hatályos alkotmányban rögzített szabad véleménynyilvánítás, közérdekű adatokhoz való hozzáférés és azok szabad továbbításának joga jelentette, a frekvenciamoratórium – mely alacsonyabb rangú jogi norma (kormányrendelet) volt, – e jognak a gyakorlását tette lehetetlenné, és változtatta a közösségi alapon formálódó rádiókat kalózzokká. A Tilos Rádió fontos szerepet játszott a magyarországi szabad rádiózás elindításában és 1995-ben – jóval több más közösségi rádió engedélyezése után - működési engedélyt kapott. A Tilos Rádió lefedettségi területe Budapest belvárosa, 660 ezer potenciális hallgatóval. Az állomás tagja a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetének és a World Association of Community Radio (AMARC) európai tagozatának.

A Tilos Rádió regionális szintű közösségi rádióengedéllyel rendelkezik, nem kisközösségi hanem a szektor szóhasználatára szerint ún. „nagyközösségi” rádióengedélye van. Az állomás napi 24 órában sugároz, főként magyarul, de egyes műsorai kínai, spanyol, olasz, angol, német és szerb nyelven is megszólalnak. Szlovákok és oroszok is vezetnek műsorokat a Tilos Rádióban, de ők inkább a magyar nyelvet használják.

2022 áprilisában a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) megakadályozta a Tilos Rádió lejáró frekvenciaengedélyének megújítását olyan jogi rendelkezések megsértésére hivatkozva, amelyek az életkori besorolásra és a műsoridőre vonatkoztak. Ezt a döntést a magyar társadalom és nemzetközi szervezetek, mint például a Media Freedom Rapid Response (MFRR), az ARTICLE 19 Europe, az European Centre for Press and Media Freedom (ECPMF), az European Federation of Journalists (EFJ), a Free Press Unlimited (FPU), az International Press Institute (IPI) és az OBC Transeuropa (OBCT) széles körű kritikával és elítéléssel fogadták. Bár szeptember 3-án a döntés értelmében le kellett kapcsolni az adót, a történet szerencsésen végződött. A saját, megüresedő 90,3 MHz-es földi frekvenciára - mint később kiderült augusztusban egyedül - pályáztak, és szeptember 22-én nyertesként hirdették ki őket. Így maradhattak a megszokott működési keretek között és lehetővé vált, hogy a Tilos Rádió újabb tíz évig tovább folytassa a műsorsugárzást.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem működő EPER FM97.0 Első Pesti Egyetemi Rádiót 2004-ben alapították, és jelenleg ez az egyetlen egyetemi rádió Magyarországon, amely műsorszolgáltatási engedéllyel működik. Kisközösségi rádióengedéllyel rendelkezik, és kb. az az adótól számított egy kilométeres távolságon belül fogható. Az állomás engedélyét a hatóság 2021. szeptember 30-án újította meg. Az állomás többségében egyetemi előadásokat, interjúkat, beszélgetéseket, magazinokat, vox popokat és alternatív műsorokat sugároz. Az EPER Rádió az ELTE Médiatudományi és Kommunikáció Tanszék képzési céljait is szolgálja, az egyetemisták gyakran az órák keretében készítenek műsorokat, amelyeket aztán az EPER Rádió sugároz, közülük többen állandó műsorkészítővé vagy akár fizetett munkatársakká válnak az állomáson. Az EPER Rádió 24 órás műsorfolyamot kínál, a rádió műsorait a rádió weboldaláról az interneten keresztül és podcast formájában a Spotify-on is lehet hallgatni. Az állomás tagja a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetének, nemzetközi tagsággal nem rendelkezik, de Jamriskó Tamás több nemzetközi rádiós kapcsolattal bír.

Vízió és misszió

A Tilos Rádió missziója három alapvető elemből áll: szólásszabadság, különböző nézőpontok és témák megosztása és ütköztetése, valamint az emberi jogok melletti kiállás. Az állomás kalózmúltja és a magyarországi médiapluralizmus jelenlegi problémás helyzete miatt az állomást gyakran enyhén forradalmi és ellenzéki rádióállomásnak tartják. Az állomás

ügyvezető igazgatója, Csabai Gábor véleménye szerint azonban a politika nem áll az állomás érdeklődésének középpontjában: „Sokan azt hiszik, hogy a Tilos Rádió ellenzéki rádióállomás, holott ez egy platform a civil mozgalmak, tevékenységek és ötletek számára, amelyek ezen a platformon megjelenhetnek. Ezek között természetesen vannak politikai vélemények is, mi ezeket is szívesen látjuk. Közpolitikával foglalkozunk, még nemzetközi politikai kérdések elemzésével is, de pártpolitikai kérdésekbe nem bonyolódunk bele. Nem csak szakértőket hívunk meg a műsorainkba, hanem olyan műsoraink is vannak, ahol kíváncsiak vagyunk arra, mit gondolnak az egyszerű emberek (...). A rádió egy fórum a kreatív emberek számára, akik gondolkodnak, törődnek és cselekedni akarnak a társadalomért, a közéletért és a környezetért.” (interjúrésztlet Csabai 2022).

Az EPER Rádió missziója kezdetben az egyetemi előadások felvétele és közzététele volt, mert az alapítók úgy gondolták, hogy a tudásnak mindenki számára elérhetőnek kell lennie. Céljuk egy kreatív és oktatási stúdió megteremtése volt elsősorban a saját szakos fiataljaik számára. Hargitai Henrik, az állomás alapítója és közel 20 éven át főszerkesztője, valamint a Médiatudományi és Kommunikációs Tanszék adjunktusa értékes tagja a magyar közösségi rádió mozgalomnak. Kézikönyve számos közösségi rádiót inspirált és oktatott arra, hogyan kell közösségi rádióállomást működtetni (Hargitai 2004). Vezetése alatt az EPER Rádió számos úttörő kezdeményezés és projekt vezetője volt, minden olyan közösségi rádiós tevékenységben részt vettek, mely a hátrányos helyzet, a társadalmi problémák megoldása irányába mutatott (Közös Hullámhossz Hírszolgálat a kolontári vörösiszap katasztrófa térségében), vagy éppen olyan kuriózumokat vállaltak be, mint pl. a rádiószínház, rádiójátékok közvetítése (Hargitai 2011).

Manapság az egyetemi rádióállomás elsődleges célja, hogy azoknak, akik rádióműsorokat vagy podcastokat szeretnének készíteni, hozzáférést biztosítson a stúdióhoz, a technikai eszközökhöz. Az állomás mint közösségi műsorszolgáltató természetesen osztozik a közösségi rádiózással kapcsolatos értékekben. A főszerkesztő szerint egy közösségi rádióállomás, mint az EPER, „a tartalom létrehozásának legdemokratikusabb módja (...), nem számít, hogyan nézel ki vagy honnan származol” (interjúrésztlet Jamriskó 2022).

Az állomás alkotóközössége függetlennek érzi magát. A magyarországi médiával kapcsolatos viszonylag szigorú szabályok ellenére úgy vélik, hogy azért sugározhatnak engedéllyel és ebben a formában, mert a kormány meg akarja mutatni, hogy az alternatív hangok számára is van hely az éterben, még ha ezek a lehetőségek manapság elég korlátozottak is.

A munkatársak közössége, önkéntesség

A Tilos Rádió műsorkészítőinek száma kiemelkedően magas, kb. 350 főre becsülik. Őket egy általában 6-8 fős technikai és pénzügyi csapat támogatja, de jellemzően néhányan közülük is műsort vezetnek. A fizetett stáb jelenleg hét fő, de ez nem jelenti azt, hogy a piaci körülményekhez képest ők igazán jól meg lennének fizetve, a fizetés a rádió érdekében végzett munkájuk egyfajta kompenzálása. A műsorkészítők önkéntesek, és az állomást szükség esetén ideiglenes önkéntesek is támogatják, például amikor extra feladat merül fel és ilyenből akad bőven.

A Tilos Rádió hallgatói körében végzett saját felmérése szerint a hallgatók 70%-a férfi, és 30%-a nő. Ez az aránytalanság tükröződik a műsorkészítők összetételében is: 85%-uk férfi, és 15%-uk nő. A Tilos Rádió különböző generációkat képvisel: kb. 15 hatvan évnél idősebb ember vesz részt a műsorkészítésben. Tizenévesek és középiskolások is jönnek, ők elsősorban a középiskolai érettségi vizsgához szükséges kötelező önkéntes program részeként. A fiatalok valóban hasznos segítséget nyújtanak az állomás működéséhez: műsorokat szerkesztenek, témakutatást végeznek telefonhívások és az internet segítségével, és technikai kérdésekben is segítenek. Nincsenek gyerekek a műsorkészítők között, de az állomás népszerű napi műsort

biztosít gyerekeknek: az esti meséket. A Tilos Rádió küldetéséhez hűen egy olyan hely, ahol a kisebbségi csoportok tagjait is szívesen látják – körülbelül tíz műsorkészítő rendelkezik ilyen háttérrel.

Ahogy az interjú során elhangzott, a Tilos Rádió annyira híres és egyedülálló állomás, hogy nincs szükség extra erőfeszítésre az önkéntesek bevonására; önállóan jönnek, mert szeretnének részt venni benne. Az új önkéntesek leggyakrabban úgy érkeznek, hogy a már az állomás működésében részt vevő önkéntesek elhozzák barátait, akiket megragadott az, amit a Tilossal kapcsolatban tőlük hallottak. Egyáltalán nem nehéz találni valakit, aki segít a műsorgyártási folyamatban és amikor valamilyen váratlan problémát kell megoldani. Ha hirtelen gond adódik, a stáb többnyire az élő műsorokat használja figyelemfelhívásra vagy a weboldalt, Facebook-fiókot, hogy szakembert keressen. A jelentkező szakember aztán hozza magával a szükséges eszközöket és ingyen megoldja a problémát. Sok ember, aki először így látogatott el az állomásra, marad állandó önkéntesnek. Körülbelül 15 fő mindig elérhető bármilyen szolgálatra, és további 50-60 ember alkalomadtán, ha szükséges. Ez utóbbiak jelentős szerepet játszanak a különleges események során, amelyek az állomás tevékenységének szerves részét képezik – például a Tilos Rádió Maraton, amikor az állomás minden évben ugyanazon a héten adományokat kér hallgatóitól a további működéshez való hozzájárulásként. Az önkéntesek adományokat gyűjtenek, árukat és tombolajegyeket értékesítenek, pénzügyi feladatokkal foglalkoznak. Ezek a lazább szálon kötődő önkéntesek fontos szerepet játszanak például a stúdió új központba költöztetések, vagy amikor szükség van a pályázatok angol nyelvű fordítására, vagy amikor internetkapcsolati problémák merülnek fel. Az IT rendszergazda 70 km-re lakik Budapesttől, és évente csak 2-3 alkalommal látogat el a stúdióba, de napi kapcsolatban van az állomással. A kezdetektől fogva önkéntesek gyűjtik a kötelező adatokat a Médiatanács számára (pl. zenei játszási listák minden zeneszámról 9 adat); ők töltik az Excel munkalapokat, ezzel nagymértékben veszik le az adminisztratív terhet a műsorvezetőkről. Például Csabai Gábor műsornaplóját egy Szolnokon élő önkéntes írja, aki ott hallgatja a műsort. A stúdiók és a technikai felszerelések működőképes állapotban tartása, a közösség mozgósítása saját környezetükben szintén az önkéntesek által végzett fontos feladatok. Ők tevékenységükért nem kapnak anyagi kompenzációt a rádiótól. Éppen ellenkezőleg, gyakran adományozzák idejüket és pénzüket a rádióállomásnak. Ami ellentételezésként szolgál, és ezt csak ők kaphatják meg, az a „Tilos Crew” póló, amit viselni kiváltság. Más Tilos pólók mindenki számára megvásárolhatók, elérhetők, de ez csak az önkénteseké.

A kutatás egyik fókuszpontja az oktatás volt, hogy vajon hogyan oldják meg a közösségi rádiók a sokszínű háttérrel rendelkező érdeklődők rádiós képzését. A Tilosnál határozott és számunkra meglepő választ kaptunk: nincs képzés az önkéntesek és műsorkészítők számára, mivel úgy vélik, hogy nincs szükség a műsorvezetők „minőségének” javítására – a tartalom fontosabb. Ez határozottan azért van így, mert a Tilos egy rádió *„ezernyi különböző hanggal”*, és úgy gondolják, hogy *„senki ne mondja meg senkinek, hogyan beszéljen vagy viselkedjen a mikrofon előtt”* (interjúrészlet Csabai 2022). Ahogy a szerkesztő hangsúlyozta, fontos, hogy a beszélő természetes legyen, kényelmesen élje meg a rádiózást és még fontosabb, hogy értelmes tartalmat osszon meg.

Az EPER Rádióhoz kapcsolódó műsorkészítők és önkéntesek száma kisebb, mint a Tilos Rádió esetében, de még mindig jelentős, körülbelül 70 fő. Itt csak a főszerkesztő teljes munkaidős alkalmazott, további hat fő kap fizetést a munkájáért: egy könyvelő, egy adminisztrátor, az alapítvány elnöke, egy technikai és kreatív producer, valamint két hangvágó. Elképzelhető, hogy időről időre mások is pénzt keressenek a rádiós tevékenységükkel, különösen akkor, ha fizetett tartalom előállításában vesznek részt, mint például podcastok készítése az ELTE számára. A rádió körül megfordulók kb. 20-30% kap valamennyi fizettséget.

A műsorkészítők közössége meglehetősen sokszínűnek tűnik. Nők készítik a műsorok felét, de a fizetett személyzet között kicsit kevesebb nő van, mint férfi, elsősorban azért, mert a fizetett feladatok többsége a műsorgyártás technikai aspektusaihoz kapcsolódik. A társadalmi csoportok közül a roma és zsidó közösségnek van műsora az EPER Rádión, és vannak műsorok, amelyeket vidéki és kevésbé jómódú társadalmi rétegek tagjai készítenek.

Az EPER Rádiónak nincs jól kidolgozott toborzási stratégiája, kivéve a Médiatudományi és Kommunikáció Tanszéken tartott órákat. Az egyetemisták gyakran az órák keretében készítenek műsorokat, amelyeket aztán az EPER Rádió sugároz, közülük többen állandó műsorkészítővé vagy akár fizetett munkatársakká válnak az állomáson. A főszerkesztő főként azokkal a jelöltekkel lép kapcsolatba, akik már ismerik a rádió működését, vagy mert már ismernek valakit az állomásról. A személyes ismeretségen túl az önkéntesek toborzására a rádió honlapját is használják: „Ha szeretnél velünk dolgozni, gyere el a szerkesztőségi ülésünkre. Műsorokat készíthetsz a stúdióban, ELTE BTK Egyetem, Múzeum krt 6-8, szoba - 131” (EPER 2023a).

Az önkéntesek nemcsak a tartalom létrehozásában vesznek részt. Segítenek a felvételekben, szerkesztésben és más tevékenységekben. Tavaly például az EPER Rádió második stúdióját festették ki. Az önkéntesek számára nyújtott kompenzáció egyik formája a stúdióhoz való hozzáférés, és szükség esetén kölcsönözhetnek technikai felszerelést is, valamint számíthatnak a személyzet által nyújtott workshopokra. Sok önkéntes él ezzel a lehetőséggel és saját podcastot készít a rádió technikai hátterét használva. Ha az önkéntesek már elég képzettek és tapasztaltak, elképzelhető, hogy fizetést kaphatnak a munkájukért, főként a külső projektekben.

Programkínálat, műsorkészítés a közösség érdekében

A Tilos Rádió 24 órás műsorfolyamot sugároz, mind a rádióban, mind az interneten. Az állomás programkínálata témák és rádiós műfajok tekintetében rendkívül változatos. A hírek – bár nem állnak a rádió középpontjában –, a törvény értelmében kötelező elemei a programnak. Az állomás azonban nem szolgáltat politikai híreket vagy az MTI-től származó híreket, helyette hírműsoraiban inkább a tudományra, kultúrára és sportra koncentrál. A műsorvezetők igyekeznek a lehető leginteraktívabbá tenni műsoraikat, és a hallgatók minden műsorba betelefonálhatnak.

2023 októberében 159 különböző műsort kínált a rádió két hetes turnusban. A műsorok műfajukat tekintve nem tipikus interjúk, általában vendégekkel és szakértőkkel folytatott hosszú beszélgetéseken alapulnak, ezért a rádiónál is „beszélgetéseknek” nevezik őket. Nehéz olyan rádiós műfajt találni, amit az állomás nem kínál: a hírek, interjúk, betelefonálós műsorok, beszélgetések, mesemondás, dráma, dokumentumfilmek, zenei műsorok és magazinok egyaránt megtalálhatók. Kifinomultabb rádiós műfajok, mint a dráma vagy a gyerekeknek szóló programok is szerepelnek a rádió műsorában. Az élő közvetítések hiányoznak csupán, ezzel nem foglalkoznak, tehát nem közvetít élőben koncertekről vagy sporteseményekről sem.

A rádióállomás az online hallgatottságról tud adatot gyűjteni, és ezeket napi szinten nyilvánosságra is hozza (Tilos Rádió 2023c). A legnépszerűbb műsor a Haza és Haladás, amelyet péntek reggel sugároznak, és ennek van a legmagasabb online hallgatottsága – 2023. január 13-án 727 online hallgatója volt. Becslések szerint az offline hallgatottság 50-100-szorosa az online hallgatottságnak. Ez azt jelenti, hogy ha 100 hallgató van online, a teljes hallgatottság elérheti az 5000 vagy akár 10 000 főt is. Ezt bizonyos mértékig alátámasztja az NMHH által közzétett mérés eredménye a Tilos Rádió 2020-as napi hallgatottsági adatával; a Tilos Rádió a legnépszerűbb rádióállomások listáján a kilencedik helyen állt, napi átlagban 11 000 hallgatóval (Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – NMHH 2020).

Csabai Gábor rendkívül büszke arra a kilenc műsorra, amelyet ő talált ki. Noha nem ő a műsorvezetőjük, azonban bátorította az embereket, hogy valósítsák meg az ötletét, vagy javasolta mi lehetne a műsorok fő profilja, tematikája (például a „Forgószínpadot” progresszív társadalmi szervezetek, mint a Direkt36, Mércse, Átlátszó vezetik, és közéleti ügyeket vitatnak meg nem kormányzati nézőpontból; a „Planet Error” környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozik, míg a „Szőnyeg alól” a roma integrációról szól).

A Tilos Rádiónál nincsenek külső forrásokból származó műsorok, nem vesznek át anyagokat, mindent saját maguk állítanak elő. Az állomásnak egyedi műsorarchívuma van, amelyben minden 2010 áprilisa óta sugárzott adás elérhető. Az archívum online mindenki számára ingyen hozzáférhető (Tilos Rádió 2023a).

Az EPER Rádió szintén 24 órás műsorfolyamot sugároz, mind a rádióban, mind az interneten, továbbá tematikus podcastokat kínál a weboldalán. A műsorkészítők ezeket a podcastokat különböző podcast platformokon is terjesztik a saját nevük alatt, tehát nem feltétlenül az állomás nevével jelennek meg az itt gyártott rádiós tartalmak.

Az állomás többségében egyetemi előadásokat, interjúkat, beszélgetéseket, magazinokat, vox popokat és alternatív műsorokat sugároz. Az EPER Rádió a kezdetektől fogva a minőség és a kreativitás értékek mellett elkötelezett, kifinomultabb rádiós műfajokban is jelennek meg műsorok: pl. rádiódrámák, dokumentarista műsorok és kísérleti programok (pl. terepfelvételek). Ugyan lehet híreket hallgatni az állomáson, de hasonlóan a Tilos Rádióhoz, ezek is főleg a tudományra, kultúrára és közéletre vonatkoznak. Az állomás nem törekszik az események azonnali közvetítésére, nincs „breaking news”, nincs aktuális lenyomata a történéseknek, mint ahogy azt pl. a közszolgálati rádiók hírműsoraiban megszoktuk.

A műsorprogramban 90% beszélgetés, és csak 10% zene található, ez rendkívül magas szöveges részarány! A zeneszámok különböző stílusban játszó zenekaroktól jönnek, a felvételeket az EPER Rádió rögzítette, és korlátozás nélkül használhatók. Más típusú zenék nem szerepelnek a műsorokban, hogy elkerüljék a zenei jogdíjakkal kapcsolatos bonyolult adatszolgáltatást és jogdíjfizetést – a rádió stábjában nem akar időt és erőforrást pazarolni a pontos szerzői jogi jelentések elkészítésére.

Meglepő, de pont az egyetemi rádió státusszal magyarázható, hogy az EPER Rádió nem sugároz élőben. A rádió alkotói úgy vélik, hogy az élő műsorok „már egy régi konstrukció a rádiózás múltjából”. A Covid-19 pandémia időszaka előtt még élőben sugároztak, és készen állnak arra, hogy ismét élőben sugározzanak, de csak ha szükséges. Az új működési formula a Covid-19 időszak után szilárdult meg az egyetemi környezet változása, a tartalomfogyasztási szokások átalakulása (több online), az általános magyar médiahelyzet és a rádió földi sugárzási engedélye mind szerepet játszott a döntésben.

Általában minden műsorötletet szívesen fogadnak, alulról építkező műsorgyártási modell szerint dolgoznak. A főszerkesztő kiemelte, hogy büszke minden műsorra, nem feltétlenül a műsor minősége, hanem a közösség bevonása fontos számára. 2022 októberében az EPER Rádió több mint 25 műsort kínált. A főszerkesztő szerint: „Ezt a helyet az egyéni alkotók számára tartjuk fenn” (Jamriskó 2022). Különösen csodálja azokat a műsorokat, amelyeket olyanok készítenek, akik nem tipikusan fordulnak meg rádióállomásokon. Példaként említette egy „középkorú hölgy” műsorait, amelyek a kultúráról és a tudományról szólnak: „Nagyon büszke vagyok rá, mert nehéz megtanulni és gyakran nehéz is megcsinálni ezeket a dolgokat” (Jamriskó 2022), illetve megemlítette Magyarország első régészeti podcastját is, mint az állomás által kínált egyedi tartalmat.

A rádió indulása óta minden adást archiválnak, a rádióarchívum online mindenki számára ingyen elérhető a rádió honlapján (EPER 2023b). Az állomás archívumában néhány felvételt található az LMBTQ jogokról és egy interjú Soros Györggyel, de a programkínálat általában nem politikai orientációjú. 2022-ben a műsorok jellemzően magyarul és angolul szólalnak meg,

egy műsor portugál nyelven szól a brazil közösség számára. Az EPER Rádió készíti a hivatalos ELTE podcastokat, de ezért az egyetem némi anyagi támogatást is biztosít a rádiót működtető Alapítványnak.

A hallgatói közösség – akiért a rádió szól

A hallgatói közösség kulcsszerepet játszik a Tilos Rádió sikerében. Az állomás különböző módon vonja be és tartja össze a hallgatói közösséget, például közösségi média platformokon mint a Facebook, Messenger és Skype vagy a rendezvényeken. Emellett az állomás ösztönzi is a közösség tagjait, hogy saját műsorokat vezessenek - a jelenlegi műsorvezetők 70%-a korábbi hallgató -, illetve bátorítja őket a rádió működtetésében való aktív részvételre is (Tilos Rádió 2023b). Csabai Gábor kiemelten fontosnak tartja, hogy a rádió egy olyan platformot biztosít ahol a közösség megoszthatja ötleteit, gondolatait és szenvedélyeit az éterben. A hallgatók arra is lehetőséget kapnak, hogy visszajelzést adjanak a műsorvezetőknek, hozzászóljanak a témákhoz. A Tilos Rádió nap mint nap rengeteg e-maillt kap, és több mint 40 ezer Facebook-rajongója van. A műsorvezetők minden műsorban kérik a hallgatókat, hogy telefonáljanak be, írjanak, vagy jöjjenek el valamelyik rendezvényre, amit az állomás szervez, és személyesen is találkozzanak a Tilos Rádió csapatával.

Az EPER Rádiónál a rádióhallgatókkal való kapcsolattartás és kétirányú kommunikációs rendszer gyengén fejlett. A hallgatók telefonon vagy közösségi médián keresztül léphetnek kapcsolatba az állomással, de sokkal jellemzőbb, hogy a műsor készítőjének saját kommunikációs csatornáin vagy közösségi média felületein állnak kapcsolatba a hallgatókkal, ez esetben a műsorkészítő felelős a kommunikációért. Előfordult már, hogy a készítők megváltoztatták a műsor formátumát, ha a hallgatók javasolták, hogy jó lenne megtenni.

Összegzés

Ahogy Bajomi-Lázár Péter részletesen leírta, a Fidesz által vezetett médiapolitika, – amely a kormányt támogató hangok előmozdítására és mások elhallgattatására irányult – pusztító hatással volt az egész médiarendszerre, beleértve a közösségi rádiókat is (Bajomi-Lázár 2017: 162–172). A barátságtalan média környezet ellenére az egyetemi EPER Rádió és a nemzetközi hírnévvel rendelkező Tilos Rádió továbbra is független rádióállomásként működnek, nonprofit jelleggel, kormányzati és kereskedelmi erőktől függetlenül. A közösségi média modellbe való beágyazottságukat erősíti a hosszú évekre visszanyúló közösségi műsorszolgáltatásban való részvétel mellett a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetéhez kötődő tagság és a kiterjedt nemzetközi közösségi rádiós partnerkapcsolat. Az EPER Rádió és a Tilos Rádió megvalósítja a közösségi média sztenderdeket, ami a programkínálatot és a műsorkészítést, a hallgatókkal és az önkéntes együttműködőkkel való kapcsolatokat, a menedzsmentet és a pénzügyeket illeti.

A programkínálat szempontjából mindkét állomás nagyon sokszínű és erősen közösségorientált. Olyan témák és hangok jelennek meg, amelyek nem hallhatók a kereskedelmi szektorban vagy a közszolgálati műsorszolgáltatásban, így viszont ezek a nézőpontok is megtalálhatják az utat a szélesebb közönséghez.

A rádióhallgatókkal és a műsorkészítőkkel való kapcsolat különösen szorosnak tűnik a Tilos Rádió esetében, melynek léte is a közösség pénzügyi és szervezeti támogatásán alapul. A Tilos Rádióhoz hasonlóan az EPER Rádióban a legtöbb műsorkészítő önkéntes, különböző társadalmi háttérrel és különböző ötletekkel, elképzelésekkel érkeznek arra vonatkozóan, hogy milyen rádiót és milyen műsort szeretnének. Az EPER Rádió szintén ösztönzi az egyetemi hallgatókat és az átlagos rádióhallgatókat, hogy műsort készítsenek; a nehézség itt abban van, hogy ezt nem tudja élő és interaktív módon megtenni.

A független közösségi rádióállomások számára a fenntarthatóság a legkomolyabb kihívás Magyarországon, és ez nem csupán pénz kérdése. Ahogy a Tilos Rádió frekvenciaengedélyének megújítási folyamatában látható volt, a magyar civil társadalom alulról jövő nyomása és a nemzetközi szervezetek bevonása szerepet játszhattak a sikeres végkifejletben. A két vizsgált magyar közösségi rádióállomás bár más-más nehézségekkel küzd, sok hasonlóságot mutatnak: nonprofit működési modelljük és alapelveik egyediek és összhangban vannak a demokratikus értékekkel, tevékenységük fedi a közösségi rádiózás nemzetközi normáit.

Konklúzióként kiemelhetjük, hogy médiakutatói szempontból a közösségi rádiók kulcsfontosságúak a médiapluralizmus megeremtésében. Segítik a párbeszéd létrejöttét a különböző csoportok között, és képesek a perifériából a középpontba helyezni szereplőket. Társadalmi szerepvállalásuk révén pedig a nyilvános, mainstream rádiócsatornák értékes alternatívái lehetnek. Ugyanakkor tágabb kontextusba helyezve kiemeljük, hogy a közösségi rádiók mint közösségi intézmények is létjogosultsággal bírnak, helyi közösségi intézményként a lakosság társadalmi szemléletformálásán túl, az önkéntesség és a közösségi lét megtapasztalásának számtalan lehetőségét kínálják.

Irodalom

Bajomi-Lázár Péter (2017) Particularistic and Universalistic Media Policies: Inequalities in the Media in Hungary. *Javnost – The Public*, 24(2). 162–172.

Csabai Gábor (2022. 10. 07.) Félig strukturált interjú a Tilos Rádió ügyvezető igazgatójával, készítette Velics Gabriella és Urszula Doliwa, Budapesten.

Day, Rosemary (2008) *Community Radio in Ireland: Participation and Multi-flows of Communication*. Hampton Press.

Doliwa, Urszula (2016) *Radio społeczne w Polsce. Trzeci obok publicznego i komercyjnego sektor radiowy [Community radio. The third sector of media]*. Wydawnictwo UWM.

Doliwa, Urszula (2022) Internet radio and podcasts as alternative to the public service and commercial mainstream media in Poland: the cases of Radio Nowy Źwiat, Radio 357, and Raport o stanie Źwiata. *Profesional De La informaci3n*, 31(5).
doi:<https://doi.org/10.3145/epi.2022.sep.06>

Doliwa, Urszula – Purkarthofer, Judith (2021) Community media's role in changing centre-periphery relations through participatory, not-for-profit journalism. *International Journal of Media and Cultural Politics*, 17(2). 161–182.

Doliwa, Urszula – Rankovic, Larisa (2014) Time for Community Media in Central and Eastern Europe. *Central European Journal of Communication*, 1(12). 18–33.

Doliwa, Urszula – Purkarthofer, Judith – Goszt3nyi, Gergely (2023) Pirate radio and its role in the establishment of community radio. Poland, Austria and Hungary – a comparison. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 43(4). eMASA (2011) *157 rádió és tévé lenne közösségi médiaszolgáltató* eMASA Médiaszakmai portál:
<http://www.emasa.hu/cikk.php?id=8661> [2011. 07. 13.] 1135–1156.

EPER Rádió (2022c) *Adományozás*. EPER Rádió honlap:
https://eper.elte.hu/?page_id=2217 [2024. 06. 17.]

EPER Rádió (2023a) *English*. EPER honlap: <https://eper.elte.hu/index.php/english/> [2024. 06. 17.]

EPER Rádió (2023b) *EPER Archivum*. EPER honlap:
<http://eper.elte.hu/index.php/hangtar-tartalom-kereso/> [2024. 06. 17.]

- Fraser, Colin, – Estrada, S. Restrepo (2001) *Community radio handbook*. UNESCO.
- Gordon, Janey (2012 ed.) *Community radio in the twenty first century*. Bern, Peter Lang AG.
- Gordon, Janey (2006) A Comparison of New British Community Radio Stations with Established Australian Community Radio Stations. *3CMedia. Journal of Community, Citizen's and Third Sector Media and Communication*, 2., 15–29.
- Gosztonyi Gergely (2007) Kisközösségi rádiók Magyarországon. *Médiakutató*(3). forrás: https://mediakutato.hu/cikk/2007_03_osz/03_kiskozossegi_radiok [2024. 07. 16.]
- Gosztonyi Gergely (2010) Past, Present and Future of the Hungarian Community Radio Movement. In K. Howley (2010 ed.), *Understanding community media*. SAGE Publications Ltd. 297–308.
- Gosztonyi Gergely (2014) *Alternatív (?) média. A közösségi média jogi szabályozásának vetületei*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Hargitai Henrik (2004) *Kisközösségi rádiósok kézikönyve (Handbook to community broadcasters)*. Budapest, Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete.
- Hargitai Henrik (2011) Közös hullámhossz hírszolgálat – az első veszélyhelyzeti ideiglenes közösségi rádió Magyarországon. *Civil Szemle*, 1-2. 21–41.
- Hargitai Henrik (2014) *The state of the Community Radio sector in Hungary 2010-2014*. Budapest, Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete.
- Jakubowicz, Karol – Sükösd Miklós (2008) Twelve concepts regarding media system evolution and democratization in post-communist societies. In: K. Jakubowicz – M. Sükösd *Finding the right place on the map. Central and Eastern European media change in a global perspective*. Intellect Books. 9–41.
- Jamriskó Tamás (2022. 10. 07.) Félig strukturált interjú az EPER Rádió főszerkesztőjével, készítette Velics Gabriella és Urszula Doliwa, Budapesten.
- Magyar Országgyűlés (1996) 1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600001.TV> [2024. 06. 16.]
- Magyar Országgyűlés (2010) 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000185.tv> [2024. 06. 16.]
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – NMHH (2020) Budapesti és országos napi rádióhallgatottság, 2020. január-március. https://nmhh.hu/cikk/212210/Budapesti_es_orszagos_napi_radiohallgatottsag_2020_januar_marcus [2022. 10. 20.]
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – NMHH (2020. 12. 18.) *Felelős szabályozás, tudatos jövőkép.*, NMHH honlap: https://nmhh.hu/dokumentum/170789/nmhh_kiadvany_hun.pdf [2024. 06. 16.]
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – NMHH (2024a) A médiaszolgáltatási jogosultságot pályázat útján elnyert kisközösségi lineáris rádiós médiaszolgáltatások. https://nmhh.hu/cikk/184695/A_mediaszolgáltatasi_jogosultsagot_palyazat_utjan_elnyert_kiskozossegi_linearis_radios_mediaszolgáltatások [2024. 08. 08.]
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – NMHH (2024b) A médiaszolgáltatási jogosultságot pályázat útján elnyert helyi lineáris rádiós médiaszolgáltatások. https://nmhh.hu/cikk/185064/A_mediaszolgáltatasi_jogosultsagot_palyazat_utjan_elnyert_helyi_linearis_radios_mediaszolgáltatások [2024. 08. 08.]

Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – NMHH (2024c) A médiaszolgáltatási jogosultságot pályázat útján elnyert körzeti lineáris rádiós médiaszolgáltatások. https://nmhh.hu/cikk/185065/A_mediaszolgalatasi_jogosultsagot_palyazat_utjan_elnyert_korzeti_linearis_radios_mediaszolgalatasok [2024. 08. 08.]

Ociepka, Beata (2003). *Dla kogo telewizja? Model publiczny w postkomunistycznej Europie Środkowo- Wschodniej* [Who is TV for? The public model in post-communist Central and Eastern Europe]. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Országos Rádió és Televízió Testület – ORTT (2003) 1443/2003. (VIII. 27.) sz. ORTT határozat.

Országos Rádió és Televízió Testület – ORTT (2008) Kisközösségi műsorszolgáltatók nyilvántartása. http://www.ortt.hu/nyilvantartasok/1212656196kiskozossegi_20080604.xls [2008. 06. 13.]

Pavarala, Vinod – Malik, Kanchan. K (2007) *Other Voices: The struggle for community radio in India*. Delhi, London, Los Angeles, and Singapore: Sage.

Pavarala, Vinod – Malik, Kanchan K. – Belavadi, V. – Deshbandhu, A. – Raghunath, P. – UNESCO. (2014). *Community Radio Continuous Improvement Toolkit: Version 2.0*. UNESCO – Commonwealth Educational Media Centre for Asia (CEMCA). <https://oasis.col.org/items/ad28b29e-446a-47b5-a897-4947ec02c06c> [2018. 10. 01.]

RSF (2022) *World Press Freedom Index* Reporters Sans Frontières <https://rsf.org/en/index> [2024. 06. 17]

Tilos Rádió (2023a) *Archívum*. Tilos Rádió honlap: <https://tilos.hu/show/tilos-archiv> [2024. 06. 17.]

Tilos Rádió (2023b) *Tilos Kulturális Alapítvány*. Tilos Rádió honlap: <https://tilos.hu/page/alapitvany> [2024. 06. 17.]

Tilos Rádió (2023c) *Online hallgatottsági adatok*. Tilos Rádió honlap: <https://tilos.hu/page/extra> [2024. 06. 17.]

UNESCO (2017) *Community Media Sustainability*. UNESCO Policy Series (3). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371560> [2024. 06. 16.]

Velics Gabriella (2008) Vasi civilek az éterben – két modell értékű kísérlet a közösségi rádiózás tapasztalataival. In: S. Nagy Katalin – Orbán Annamária (2017 szerk.) *Értékek és normák interdiszciplináris megközelítésben*. Budapest, Gondolat Kiadó. 460–485.

Velics Gabriella (2012) The Changing Situation of Hungarian Community Radio. In: J. Gordon (2012 ed.) *Community radio in the twenty-first century*. Bern, Peter Lang AG. 265–281.

Velics Gabriella (2021) *A közösségi rádiózásról (1993–2008) – A közösségi rádiózás szerepe és funkciói a helyi kommunikációs rendszerben*. Budapest, Fakultás Kiadó.